

به نام خدا

راهکارهای عملی برای پرورش مسئولیت پذیری در کودکان و نوجوانان

مؤلفان:

رحیمه ملازهی

دادخدا شاه ولی بر

فاطمه خالقدادی

مریم کریم زایی

مهرنسا بیجارزهی

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۴)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

Chaponashr.ir

سرشناسه : ملازهی ، رحیمه ، ۱۳۵۹
عنوان و نام پدیدآورندگان : راهکارهای عملی برای پرورش مسئولیت پذیری در کودکان و نوجوانان /
مولفان رحیمه ملازهی ، دادخدا شاه ولی بر ، فاطمه خالقدادی ، مریم کریم زایی ، مهرنسا بیجارزهی
مشخصات نشر : انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران) ، ۱۴۰۴ .
مشخصات ظاهری : ۱۰۸ ص .
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۱۱۷-۲۷۹-۵
شناسه افزوده : شاه ولی بر ، دادخدا ، ۱۳۶۶
شناسه افزوده : خالقدادی ، فاطمه ، ۱۳۷۲
شناسه افزوده : کریم زایی ، مریم ،
شناسه افزوده : بیجارزهی ، مهرنسا ، ۱۳۵۹
وضعیت فهرست نویسی : فیپا
یادداشت : کتابنامه .
موضوع : راهکارهای عملی - پرورش مسئولیت پذیری - کودکان و نوجوانان
رده بندی کنگره : TP ۹۸۳
رده بندی دیویی : ۵۵/۶۶۸
شماره کتابشناسی ملی : ۹۹۷۶۵۸۸
اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیپا

نام کتاب : راهکارهای عملی برای پرورش مسئولیت پذیری در کودکان و نوجوانان
مولفان : رحیمه ملازهی - دادخدا شاه ولی بر
فاطمه خالقدادی - مریم کریم زایی - مهرنسا بیجارزهی
ناشر : انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد : پروانه مهاجر
تیراژ : ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ : اول - ۱۴۰۴
چاپ : زیرجد
قیمت : ۱۰۸۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان :
<https://:chaponashr.ir/ketabresan>
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۱۱۷-۲۷۹-۵
تلفن مرکز یخش : ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵
www.chaponashr.ir

فهرست

پیشگفتار.....	۵
مقدمه.....	۷
فصل اول: مفهوم‌شناسی و ضرورت مسئولیت‌پذیری اجتماعی.....	۱۳
تعریف مسئولیت‌پذیری اجتماعی در حوزه تعلیم و تربیت:.....	۱۵
تفاوت مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی:.....	۱۶
اهمیت مسئولیت‌پذیری اجتماعی در تربیت نسل آینده:.....	۱۹
نقش مدرسه در شکل‌گیری هویت اجتماعی مسئولانه:.....	۲۲
فصل دوم: زمینه‌های روان‌شناختی و تربیتی مسئولیت‌پذیری اجتماعی.....	۲۹
نقش خودآگاهی و همدلی در مسئولیت‌پذیری:.....	۳۲
تأثیر سبک‌های تربیتی والدین بر رشد مسئولیت‌پذیری:.....	۳۵
پیوند بین اعتماد به نفس، خودکارآمدی و مسئولیت‌پذیری:.....	۳۹
مرحله‌بندی رشد اخلاقی در کودکان و نوجوانان:.....	۴۳
فصل سوم: روش‌های آموزشی و راهبردهای تدریس مؤثر.....	۴۵
یادگیری مشارکتی و پروژه‌محور در خدمت مسئولیت اجتماعی:.....	۴۸
آموزش مبتنی بر موقعیت‌های واقعی (Service Learning):.....	۵۱
طراحی فعالیت‌های گروهی با محوریت دغدغه‌های اجتماعی:.....	۵۴
بهره‌گیری از گفت‌وگوی فلسفی برای تقویت تفکر اخلاقی:.....	۵۶
فصل چهارم: نقش معلم، والدین و نهادهای مکمل.....	۵۹
معلم به‌عنوان الگوی مسئولیت‌پذیر اجتماعی:.....	۶۱
همکاری خانه و مدرسه در تربیت شهروند مسئول:.....	۶۲

۶۵ مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد و انجمن‌های محلی:
۶۷ تأثیر رسانه‌ها و فضای مجازی بر ذهنیت اجتماعی کودکان:
۷۱ فصل پنجم: طراحی محیط مدرسه بر پایه مسئولیت‌پذیری اجتماعی
۷۳ مدرسه به‌عنوان جامعه‌ای کوچک با مسئولیت‌های مشترک:
۷۵ شوراهای دانش‌آموزی و تمرین دموکراسی در مدرسه:
۷۸ آیین‌نامه‌ها، قوانین و نقش انضباط مشارکتی:
۸۰ ترویج مسئولیت‌پذیری از طریق فعالیت‌های فوق‌برنامه:
۸۳ فصل ششم: ارزیابی، تداوم و نهادینه‌سازی مسئولیت‌پذیری
۸۷ ابزارها و شاخص‌های سنجش مسئولیت‌پذیری اجتماعی:
۸۹ بازخورد، تشویق و تقویت مثبت در فرآیند یادگیری:
۹۲ استمرار آموزش از دبستان تا پایان دوره متوسطه:
۹۵ الگوسازی برای نهادینه‌سازی فرهنگ مسئولیت در جامعه:
۹۹ نتیجه‌گیری:
۱۰۵ منابع

پیشگفتار

پرورش مسئولیت‌پذیری در کودکان و نوجوانان یکی از مهم‌ترین اهداف تربیتی خانواده‌ها و مدارس است. مسئولیت‌پذیری نه تنها به معنای انجام درست وظایف و تعهدات است، بلکه شامل توانایی مدیریت رفتارها، تصمیم‌گیری‌های صحیح و پاسخ‌گویی به پیامدهای اعمال نیز می‌شود. کودکان و نوجوانانی که مسئولیت‌پذیری را در خود پرورش می‌دهند، در مسیر رشد اجتماعی، اخلاقی و شخصیتی، اعتماد به نفس بیشتری کسب می‌کنند و مهارت‌های لازم برای مواجهه با چالش‌های زندگی را توسعه می‌دهند.

این کتاب با هدف ارائه راهکارهای عملی، کاربردی و قابل اجرا برای والدین، مربیان و معلمان تدوین شده است. مطالب کتاب بر اساس یافته‌های علمی روانشناسی رشد، علوم تربیتی و تجارب عملی متخصصان تعلیم و تربیت گردآوری شده و در قالب راهبردهایی ساده و قابل فهم ارائه شده است. خواننده می‌تواند با بهره‌گیری از این راهکارها، محیطی حمایتی و هدایتگر برای کودک یا نوجوان خود فراهم کند و زمینه رشد مسئولیت‌پذیری او را در خانه، مدرسه و جامعه تقویت نماید.

تمرکز اصلی این اثر بر ارائه روش‌های عملی و روزمره برای تقویت مهارت‌های مسئولیت‌پذیری، ایجاد انگیزه در کودکان برای پذیرفتن وظایف و تقویت خودکنترلی، همکاری و همدلی است. این کتاب نه تنها به مسائل فردی کودکان می‌پردازد، بلکه نقش خانواده، معلم و جامعه را نیز در شکل‌دهی شخصیت مسئولیت‌پذیر نوجوانان بررسی می‌کند.

امید است این اثر بتواند الهام‌بخش والدین و مربیان باشد و با ارائه راهکارهای کاربردی، گامی مؤثر در تربیت نسلی مسئول، خودآگاه و توانمند بردارد. پرورش مسئولیت‌پذیری در کودکان و نوجوانان، سرمایه‌ای برای آینده جامعه است و هر قدم در این مسیر، تأثیری عمیق و پایدار در شکل‌گیری شخصیت فرد و توسعه فرهنگی و اجتماعی جامعه خواهد داشت.

مقدمه

مسئولیت‌پذیری یکی از بنیادی‌ترین مهارت‌های زندگی است که شکل‌دهنده شخصیت و رفتار کودکان و نوجوانان در مسیر رشد آن‌ها محسوب می‌شود. این ویژگی نه تنها توانایی انجام وظایف و تکالیف را شامل می‌شود، بلکه شامل درک پیامدهای رفتار، تصمیم‌گیری‌های صحیح و پاسخ‌گویی به نتایج اعمال نیز می‌گردد. تربیت مسئولیت‌پذیری در کودکان و نوجوانان، فرآیندی پیچیده و چندبعدی است که نیازمند همکاری مستمر خانواده، مدرسه و جامعه می‌باشد.

تحقیقات روانشناسی رشد نشان داده است که کودکان و نوجوانانی که مهارت مسئولیت‌پذیری را در خود پرورش می‌دهند، در طول زندگی اجتماعی و تحصیلی خود، انعطاف‌پذیری بیشتری در مواجهه با مشکلات دارند و به عنوان افرادی خودکفا و مستقل شناخته می‌شوند. این افراد توانایی مدیریت احساسات، برنامه‌ریزی برای فعالیت‌ها و تعهد به انجام وظایف را دارند و کمتر دچار رفتارهای تکانشی و ناهنجار می‌شوند.

یکی از عوامل مؤثر در پرورش مسئولیت‌پذیری، ایجاد محیطی حمایتی و منظم در خانه و مدرسه است. کودکانی که در محیطی با قوانین روشن، انتظارات مشخص و بازخورد مثبت رشد می‌کنند، بهتر می‌توانند مسئولیت‌های کوچک و بزرگ خود را شناسایی کرده و انجام دهند. این محیط‌ها باعث می‌شوند که کودکان نه تنها وظایف خود را انجام دهند، بلکه اهمیت این وظایف و اثرات آن‌ها بر زندگی خود و دیگران را درک کنند.

والدین نقش بی‌بدیلی در شکل‌دهی رفتار مسئولانه کودکان دارند. الگوهای رفتاری والدین، میزان حمایت و نظارت آنان و شیوه‌های تشویق و تنبیه، تأثیر مستقیم بر میزان مسئولیت‌پذیری فرزندان دارد. والدینی که با احترام به استقلال کودکان و در عین حال ارائه چارچوب‌های روشن، زمینه تصمیم‌گیری و پاسخ‌گویی را فراهم می‌کنند، موفق می‌شوند کودکانی مسئول و خودآگاه تربیت کنند.

در کنار خانواده، مدرسه نیز محیطی حیاتی برای پرورش مسئولیت‌پذیری است. معلمان می‌توانند با طراحی فعالیت‌های گروهی، پروژه‌های عملی و ارائه بازخورد سازنده، مهارت‌های تصمیم‌گیری، همکاری و پاسخ‌گویی را در دانش‌آموزان تقویت کنند. مشارکت فعال

دانش‌آموزان در فرآیند یادگیری و ارائه فرصت‌هایی برای تجربه پیامدهای اقداماتشان، باعث می‌شود که مسئولیت‌پذیری به یک ویژگی درونی تبدیل شود.

پرورش مسئولیت‌پذیری نیازمند برنامه‌ریزی و استمرار است. این مهارت از طریق فعالیت‌های روزمره، تمرین‌های عملی و تجربیات واقعی شکل می‌گیرد. کتاب حاضر، با هدف ارائه راهکارهای کاربردی و قابل اجرا برای والدین، معلمان و مربیان، به بررسی روش‌های عملی پرورش مسئولیت‌پذیری در کودکان و نوجوانان می‌پردازد. راهکارهای ارائه شده، بر اساس یافته‌های علمی و تجارب عملی متخصصان تعلیم و تربیت طراحی شده‌اند و می‌توانند در خانه، مدرسه و جامعه به کار گرفته شوند.

یکی از نکات مهم در تربیت مسئولیت‌پذیری، توجه به تفاوت‌های فردی کودکان است. هر کودک دارای شخصیت، استعداد و ویژگی‌های منحصر به فردی است که بر رفتار مسئولانه او تأثیر می‌گذارد. شناخت این تفاوت‌ها و ارائه روش‌های مناسب با شرایط هر کودک، باعث تقویت انگیزه و پذیرش مسئولیت‌های فردی می‌شود.

مسئولیت‌پذیری تنها به انجام وظایف تحصیلی محدود نمی‌شود؛ بلکه شامل مسئولیت‌های اجتماعی، اخلاقی و محیطی نیز هست. کودکان و نوجوانانی که مسئولیت‌پذیری را تجربه می‌کنند، یاد می‌گیرند که به دیگران احترام بگذارند، همکاری کنند و در گروه‌های اجتماعی نقش فعال داشته باشند. این مهارت‌ها، پایه‌ای برای رشد اجتماعی و اخلاقی آنان و آمادگی برای زندگی مستقل در جامعه است.

یکی دیگر از جنبه‌های مهم مسئولیت‌پذیری، خودکنترلی و مدیریت هیجانات است. کودکانی که مهارت کنترل احساسات و رفتارهای خود را می‌آموزند، بهتر می‌توانند تصمیمات منطقی بگیرند و پیامدهای اعمال خود را بپذیرند. این مهارت‌ها با تمرین، تکرار و تجربه محیط‌های حمایتی تقویت می‌شوند و نقش مهمی در موفقیت تحصیلی و اجتماعی نوجوانان ایفا می‌کنند.

کتاب حاضر تلاش دارد تا با ارائه نمونه‌های عملی، راهبردهای قابل اجرا و تمرین‌های روزانه، فرآیند پرورش مسئولیت‌پذیری را برای والدین و معلمان ساده و ملموس کند. این راهکارها شامل فعالیت‌های فردی، گروهی، بازی‌ها و پروژه‌های عملی است که به کودک فرصت می‌دهد تا مسئولیت‌های خود را در زندگی واقعی تجربه کند و نتیجه اعمال خود را مشاهده نماید.

در این کتاب، توجه ویژه‌ای به مراحل رشد و ویژگی‌های سنی کودکان و نوجوانان شده است. راهکارها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که متناسب با سن و توانایی‌های ذهنی و هیجانی کودک باشد و بتواند انگیزه و مشارکت فعال او را جلب کند. هر فصل از کتاب با تمرکز بر بعد خاصی از مسئولیت‌پذیری، شامل توضیحات علمی، مثال‌های عملی و راهکارهای قابل اجراست.

یکی از اصول کلیدی در پرورش مسئولیت‌پذیری، ایجاد تعادل میان حمایت و استقلال است. کودکانی که همزمان مورد حمایت قرار می‌گیرند و مسئولیت تصمیم‌گیری و انجام وظایف خود را بر عهده می‌گیرند، اعتماد به نفس و خودباوری بالاتری پیدا می‌کنند. این تعادل باعث می‌شود که مسئولیت‌پذیری نه به عنوان تحمیل، بلکه به عنوان یک مهارت درونی و ارزشمند پذیرفته شود.

همچنین، آموزش مسئولیت‌پذیری نیازمند مشارکت مستمر والدین، معلمان و جامعه است. همکاری این سه نهاد باعث می‌شود که کودک در محیط‌های مختلف، پیام‌های یکسانی دریافت کند و مهارت‌های مسئولیت‌پذیری او در طول زمان تثبیت شود.

در پایان، لازم به ذکر است که پرورش مسئولیت‌پذیری، سرمایه‌ای برای آینده جامعه است. کودکانی که مسئولیت‌پذیری را تجربه می‌کنند، نه تنها در زندگی شخصی موفق‌ترند، بلکه نقش فعالی در توسعه اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایفا می‌کنند. هر قدم در مسیر تربیت مسئولیت‌پذیری، تأثیری پایدار و عمیق در شکل‌گیری شخصیت کودک دارد و آینده‌ای روشن و پایدار را برای او رقم می‌زند.

در جهانی که پیوندهای اجتماعی هر روز پیچیده‌تر و تأثیرگذاری فرد بر جامعه پررنگ‌تر می‌شود، پرورش حس مسئولیت‌پذیری اجتماعی در نسل آینده نه تنها ضرورتی آموزشی، بلکه ضرورتی اخلاقی و انسانی است. دانش‌آموز امروز، شهروند فرداست و نحوه مواجهه‌اش با مسائل اجتماعی، اخلاقی و انسانی، بازتابی از تربیتی است که در سال‌های مدرسه دریافت کرده است. مدرسه به عنوان نهادی تربیتی، افزون بر انتقال دانش، بستر مناسبی برای پرورش نگرش‌ها، باورها و رفتارهایی است که زیربنای شخصیت اجتماعی و مسئولانه دانش‌آموز را شکل می‌دهد. درک مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی از دوران کودکی و نوجوانی آغاز می‌شود، زمانی که فرد می‌آموزد مسئول اعمال، گفتار و تأثیرات خود بر دیگران است. این فرآیند تربیتی، تنها با پند و اندرز محقق نمی‌شود، بلکه نیازمند تجربه زیسته، تمرین، بازخورد و

فرصت‌هایی واقعی برای مشارکت اجتماعی است. دانش‌آموز باید بیاموزد که مسئول بودن، نه به معنای تبعیت صرف از قواعد، بلکه به معنای پاسخ‌گو بودن، دلسوزی برای دیگران، احساس تعلق به اجتماع و آمادگی برای مشارکت فعال در حل مسائل مشترک است. آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی، نیازمند نگاهی کل‌نگر به عناصر نظام تربیتی است. نقش معلم به‌عنوان تسهیل‌گر یادگیری، بسیار فراتر از آموزش کتاب‌های درسی است؛ او با رفتار، نگرش و تعامل خود با کودکان، الگوی عینی یک فرد مسئول در اجتماع می‌شود. از سوی دیگر، خانواده با فراهم آوردن بسترهای اولیه رشد روانی و اخلاقی، نقش مکملی در این مسیر ایفا می‌کند. همزمان، مشارکت نهادهای فرهنگی، اجتماعی و مدنی می‌تواند حلقه پیوند میان آموزش مدرسه‌ای و واقعیت‌های اجتماعی را تقویت کند.

پرورش این حس، نیازمند تربیتی عاطفی-شناختی است. دانش‌آموز باید در فرایند رشد، مهارت‌هایی چون همدلی، خودآگاهی، تفکر انتقادی، تصمیم‌گیری اخلاقی و گفت‌وگوی مؤثر را بیاموزد. این مهارت‌ها به او کمک می‌کند تا در موقعیت‌های اجتماعی، تصمیم‌هایی مسئولانه بگیرد و تأثیر اعمال خود را بر دیگران و بر جامعه درک کند. به همین منظور، برنامه‌ریزی درسی باید به‌گونه‌ای صورت گیرد که امکان طرح مسائل اجتماعی، بحث درباره چالش‌های اخلاقی و تمرین مسئولیت‌پذیری در قالب فعالیت‌های گروهی، پروژه‌محور و مشارکتی فراهم شود. از سوی دیگر، مسئولیت‌پذیری اجتماعی در خلأ رشد نمی‌کند. فضای مدرسه باید آکنده از احترام، گفت‌وگوی باز، مشارکت‌جویی و فرصت‌هایی برای ایفای نقش واقعی توسط کودکان باشد. در چنین محیطی، دانش‌آموز نه فقط شنونده و پیرو، بلکه عامل و مشارکت‌کننده‌ای فعال در زندگی مدرسه می‌شود. تشکیل شوراهای دانش‌آموزی، واگذاری وظایف مشخص به آنان، دعوت به مشارکت در تصمیم‌گیری‌های مدرسه و تشویق به ارائه ایده برای بهبود محیط یادگیری، فرصت‌هایی واقعی برای تمرین مسئولیت فراهم می‌آورد. تربیت شهروندان مسئول، فرایندی تدریجی، پیوسته و مبتنی بر تجربه است. اگر نظام آموزش و پرورش بتواند از دوران دبستان تا پایان متوسطه، خطی منسجم برای رشد مسئولیت‌پذیری طراحی کند، آنگاه خواهد توانست نسلی را پرورش دهد که نه تنها نسبت به خود، بلکه نسبت به دیگران، جامعه، طبیعت و آینده بشری احساس مسئولیت کند. این مسئولیت‌پذیری، عامل پیوند دهنده افراد در یک جامعه و تضمین‌کننده حرکت آن به سوی عدالت، پیشرفت و پایداری است.

پرورش مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیازمند بازنگری در نقش مدرسه، بازتعریف هدف‌های آموزشی، و تغییر نگرش به دانش‌آموز به‌مثابه فاعل تربیت است. زمانی که دانش‌آموز فرصت می‌یابد تا معنا و لذت مشارکت در امور جمعی را تجربه کند، زمانی که صدای او در تصمیم‌گیری‌ها شنیده می‌شود، زمانی که او می‌بیند تغییر ممکن است و خود می‌تواند بخشی از این تغییر باشد، در آن صورت احساس مسئولیت در او به یک نگرش پایدار تبدیل خواهد شد. این نگرش، پایه‌ای‌ترین سرمایه اجتماعی برای ساخت آینده‌ای بهتر است. در جهان امروز که با بحران‌های زیست‌محیطی، بی‌عدالتی اجتماعی، نابرابری‌های اقتصادی و تنش‌های فرهنگی روبه‌روست، بیش از هر زمان دیگری نیاز به انسان‌هایی داریم که مسئولانه بیندیشند، عمل کنند و برای تغییر تلاش نمایند. آغاز این مسیر از کلاس‌های درس است. جایی که بذره‌های نخستین مسئولیت‌پذیری کاشته می‌شود و می‌تواند به درختی تنومند از کنش اجتماعی مثبت تبدیل گردد. آینده‌ای روشن، با کودکانی ممکن می‌شود که نه تنها می‌دانند، بلکه می‌خواهند و می‌توانند مسئولانه زندگی کنند.

فصل اول

مفهوم‌شناسی و ضرورت مسئولیت‌پذیری اجتماعی

مسئولیت‌پذیری اجتماعی مفهومی میان‌رشته‌ای و عمیق است که به آمادگی و تمایل فرد برای درک نقش خود در جامعه، پذیرش پیامدهای اعمالش و تلاش برای بهبود وضعیت پیرامونش اشاره دارد. این مفهوم، فراتر از انجام وظایف شخصی یا اطاعت از قوانین، به نوعی تعهد درونی نسبت به رفاه جمعی، عدالت اجتماعی، حفظ منابع طبیعی، و حمایت از حقوق دیگران گره خورده است. در واقع، مسئولیت‌پذیری اجتماعی تجلی عینی اخلاق‌مداری، آگاهی اجتماعی و مشارکت فعال در جامعه است. هرگاه فردی در برابر آثار رفتارهایش بر دیگران حساس باشد، برای حل مشکلات جمعی احساس تعهد کند و در قبال جامعه‌ای که در آن می‌زید احساس تعلق و دلسوزی داشته باشد، می‌توان گفت که به بلوغ مسئولیت‌پذیری اجتماعی رسیده است. در حوزه تعلیم و تربیت، مسئولیت‌پذیری اجتماعی یکی از اهداف کلیدی در پرورش شهروند مطلوب محسوب می‌شود. نظام‌های آموزشی نوین، دیگر تنها بر انباشت دانش و مهارت‌های علمی تأکید ندارند، بلکه رسالت خود را در ساختن انسان‌هایی می‌دانند که توانایی همدلی، تعامل سازنده، مشارکت فعال و تصمیم‌گیری اخلاقی داشته باشند. در این میان، مدرسه به عنوان نهادی تربیتی، مسئولیتی دوگانه دارد: از یک سو انتقال دانسته‌ها، و از سوی دیگر شکل‌دهی به ارزش‌ها، نگرش‌ها و هویت اجتماعی کودکان. آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی در این فضا نه یک درس مجزا، بلکه رویکردی فراگیر است که باید در تمامی ابعاد آموزش و پرورش جریان داشته باشد.

ضرورت تربیت مسئولیت‌پذیری اجتماعی از آن‌جا ناشی می‌شود که جامعه انسانی برای بقا، توسعه و عدالت، به مشارکت آگاهانه همه اعضای خود نیاز دارد. در دنیای پرچالش امروز، که بحران‌های زیست‌محیطی، تعارض‌های فرهنگی، فقر، بی‌عدالتی و بی‌تفاوتی اجتماعی مواجه است، تربیت شهروندانی مسئول، فعال، نوع‌دوست و آگاه بیش از پیش اهمیت یافته است.

بی‌توجهی به این امر می‌تواند نسلی منفعل، مصرف‌گرا، فردگرا و گریزنده از مسئولیت برجای گذارد که توانایی مقابله با مشکلات جمعی را نخواهد داشت. به‌عکس، پرورش حس مسئولیت‌پذیری اجتماعی، سرمایه‌ای برای پایداری اجتماعی، همبستگی ملی و مشارکت دموکراتیک در ساخت آینده‌ای بهتر است. احمدی، م. (۱۳۹۸).

همچنین این مفهوم در سطح فردی نیز زمینه‌ساز رشد شخصیتی و موفقیت پایدار فرد است. کسی که مسئولیت‌پذیر است، در تصمیم‌گیری‌های خود دقت بیشتری دارد، در تعامل با دیگران قابل اعتمادتر است و در زندگی فردی و شغلی خود، مؤثرتر و معتمدتر ظاهر می‌شود. چنین فردی، به جای سرزنش شرایط یا دیگران، نقش خود را در رخدادها می‌پذیرد و برای تغییر تلاش می‌کند. این ویژگی، نیروی محرکه‌ای درونی برای رشد، پیشرفت و سازگاری با دگرگونی‌هاست. در تربیت مسئولیت‌پذیری اجتماعی باید به چند اصل بنیادین توجه شود: نخست آن که مسئولیت‌پذیری یک مهارت یادگرفتنی است، نه ویژگی ذاتی؛ بنابراین آموزش و تمرین آن ضروری است. دوم آن که باید از سنین پایین آغاز گردد، زیرا بنیان‌های شخصیتی در کودکی شکل می‌گیرد. سوم آن که باید در بسترهای واقعی تمرین شود؛ یعنی دانش‌آموز فرصت داشته باشد تا در فعالیت‌های گروهی، پروژه‌های اجتماعی، گفتگوهای اخلاقی و تصمیم‌گیری‌های جمعی مشارکت کند. چهارم آن که باید همواره با بازخورد، الگوسازی و تشویق همراه باشد تا به تدریج از رفتارهای بیرونی به باور درونی تبدیل شود. یکی دیگر از جنبه‌های مهم در فهم مسئولیت‌پذیری اجتماعی، پیوند آن با هویت اجتماعی است. دانش‌آموز زمانی احساس مسئولیت می‌کند که خود را عضوی مؤثر از جامعه بداند، در آن احساس تعلق کند و باور داشته باشد که حضور و عملکردش در سرنوشت جمعی مؤثر است. بنابراین تقویت هویت اجتماعی، ایجاد حس تعلق به مدرسه، محله، وطن و جامعه جهانی، مقدمه‌ای برای مسئولیت‌پذیری است. دانش‌آموز باید یاد بگیرد که فردیت او، تنها در پرتو تعامل مسئولانه با دیگران معنا می‌یابد. به‌طور کلی، مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی به عنوان یکی از ارکان تربیت شهروندی، مسیری است که از خودآگاهی آغاز می‌شود، به درک متقابل می‌رسد و در کنش اجتماعی متعهدانه تحقق می‌یابد. بدون پرورش این حس، آموزش دچار نوعی خلأ اخلاقی و فرهنگی خواهد بود. از این‌رو، هر برنامه آموزشی که بخواهد به رشد همه‌جانبه کودکان بیندیشد، ناگزیر از گنجاندن مسئولیت‌پذیری اجتماعی به عنوان رکن بنیادین در

اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و ارزیابی خود است. این امر نه یک تجمل آموزشی، بلکه ضرورتی حیاتی برای فرد، جامعه و آینده است. صادقی، ر. (۱۳۹۵).

تعریف مسئولیت‌پذیری اجتماعی در حوزه تعلیم و تربیت:

مسئولیت‌پذیری اجتماعی در حوزه تعلیم و تربیت به عنوان یکی از ارکان اساسی تربیت شهروندی، مفهومی چندوجهی و پویاست که به آمادگی، تمایل و توانایی فرد برای پذیرش نقش‌های اجتماعی، عمل آگاهانه در راستای منافع جمعی، و پاسخ‌گویی نسبت به پیامدهای رفتاری خود در قبال دیگران و جامعه اشاره دارد. این مسئولیت نه فقط در سطح انضباط شخصی یا اطاعت از قواعد، بلکه در سطحی عمیق‌تر به درونی شدن ارزش‌ها، تعهدات اخلاقی، احترام به حقوق دیگران و مشارکت فعال در بهبود محیط پیرامون معنا می‌یابد. در بستر تعلیم و تربیت، مسئولیت‌پذیری اجتماعی به معنای آن است که دانش‌آموز در فرآیند آموزش، نه صرفاً به عنوان گیرنده اطلاعات، بلکه به عنوان عضو آگاه، مشارکت‌جو و متعهد به رشد جمعی در نظر گرفته می‌شود. او می‌آموزد که دانش و مهارت‌هایش باید در خدمت حل مسائل واقعی جامعه قرار گیرد و یادگیری او با مسئولیت نسبت به دیگران پیوندی جدی دارد. این دیدگاه، تعلیم و تربیت را از قالبی صرفاً دانشی و فردمحور خارج می‌کند و آن را به فرآیندی اجتماعی، اخلاقی و کنش‌محور تبدیل می‌سازد. در این تعریف، سه عنصر اصلی به چشم می‌خورد: نخست «آگاهی اجتماعی»، یعنی شناخت موقعیت‌ها، نیازها و چالش‌های جامعه. دوم «همدلی»، به معنای درک احساسات و شرایط دیگران و احساس پیوند با آن‌ها. و سوم «تعهد رفتاری»، که شامل عمل داوطلبانه، کمک‌رسانی، رعایت قواعد اجتماعی، و تلاش برای بهبود وضعیت جمعی است. تربیت مسئولیت‌پذیری اجتماعی هنگامی محقق می‌شود که این سه عنصر به شکلی هماهنگ و یکپارچه در ذهن و رفتار دانش‌آموز نهادینه شود. باقری، ن. و حسینی، ر. (۱۳۹۷).

این مسئولیت‌پذیری، گستره‌ای وسیع دارد و شامل مسئولیت نسبت به خانواده، دوستان، مدرسه، محله، محیط زیست، فرهنگ ملی، جامعه جهانی و حتی نسل‌های آینده می‌شود. در آموزش و پرورش، این مفهوم به شیوه‌ای تدریجی و با توجه به مراحل رشد شناختی و اخلاقی دانش‌آموز شکل می‌گیرد. در سنین پایین، این مسئولیت ممکن است در قالب نگهداری از